



Kohtulahendite kogumik

EUROOPA KOHTU OTSUS (kolmas koda)

12. september 2019*

Apellatsioonkaebus – Keskkond – Geneetiliselt muundatud tooted – Komisjoni otsus anda turuleviimise luba toodetele, mis sisaldavad geneetiliselt muundatud sojauba MON 87701 × MON 89788 – Määrus (EÜ) nr 1367/2006 – Artikli 10 lõige 1 – Vaie keskkonnaasja otsustamises üldsuse osalemist käsitlevate sätete alusel tehtud otsuse peale – Vaide rahuldamata jätmine

Kohtuasjas C-82/17 P,

mille ese on Euroopa Liidu Kohtu põhikirja artikli 56 alusel 14. veebruaril 2017 esitatud apellatsioonkaebus,

TestBioTech eV, asukoht München (Saksamaa),

European Network of Scientists for Social and Environmental Responsibility eV, asukoht Braunschweig (Saksamaa),

Sambucus eV, asukoht Vahlde (Saksamaa),

esindajad: K. Smith, QC ja *barrister* J. Stevenson,

apellandid,

teised menetlusosalised:

Euroopa Komisjon, esindajad: L. Flynn, G. Gattinara ja C. Valero,

kostja esimeses kohtuastmes,

Monsanto Europe, asukoht Antwerpen (Belgia),

Monsanto Company, asukoht Wilmington (Ameerika Ühendriigid),

esindajad: *avocat* M. Pittie, hiljem *avocat* P. Honoré ja *avocat* A. Helfer,

Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriik,

Euroopa Toiduohutusamet (EFSA),

menetlusse astujad esimeses kohtuastmes,

* Kohtumenetluse keel: inglise.

EUROOPA KOHUS (kolmas koda),

koosseisus: neljanda koja president M. Vilaras kolmanda koja presidendi ülesannetes, kohtunikud J. Malenovský, L. Bay Larsen (ettekandja), M. Safjan ja D. Šváby,

kohtujurist: M. Szpunar,

kohtusekretär: vanemametnik L. Hewlett,

arvestades kirjalikku menetlust ja 27. juuni 2018. aasta kohtuistungil esitatut,

olles 17. oktoobri 2018. aasta kohtuistungil ära kuulanud kohtujuristi ettepaneku,

on teinud järgmise

otsuse

- 1 Apellatsioonkaebuses paluvad TestBioTech eV, European Network of Scientists for Social and Environmental Responsibility eV ja Sambucus eV tühistada Euroopa Liidu Üldkohtu 15. detsembri 2016. aasta otsuse TestBioTech jt vs. komisjon (T-177/13, ei avaldata, EU:T:2016:736; edaspidi „vaidlustatud kohtuotsus“), millega Üldkohus jättis rahuldamata nende nõude tühistada Euroopa Komisjoni 8. jaanuari 2013. aasta otsus, mis käsitleb vaiet komisjoni 28. juuni 2012. aasta rakendusotsuse 2012/347/EL peale, millega lubatakse viia turule geneetiliselt muundatud sojauba MON 87701 × MON 89788 (MON-877Ø1-2 × MON-89788-1) sisaldavaid, sellest koosnevaid või sellest valmistatud tooteid vastavalt Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrusele (EÜ) nr 1829/2003 (edaspidi „vaidlusalune otsus“).

Õiguslik raamistik

Määrus (EÜ) nr 1829/2003

- 2 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. septembri 2003. aasta määruse (EÜ) nr 1829/2003 geneetiliselt muundatud toidu ja sööda kohta (ELT 2003, L 268, lk 1) põhjenduses 6 on märgitud, et „[k]una hindamismenetluse otsustav järk on sisulise samaväärsuse tuvastamine, ei ole sel puhul veel tegemist ohutushindamisega“.
- 3 Määruse nr 1829/2003 artikli 5 lõikes 8 ja artikli 17 lõikes 8 on sätestatud, et enne selle määruse kohaldamiskuupäeva avaldab Euroopa Toiduohutusamet (EFSA) üksikasjalikud juhtnöörid, mis on taotlejatele abiks inimeste toiduks või loomasöödaks mõeldud GMO turuleviimise taotluste ettevalmistamisel ja esitamisel.
- 4 Määruse artikli 5 lõike 3 punkti f kohaselt sisaldub igas GMO-de turuleviimise loa taotluses „kas asjakohaste kinnitavate andmete ja teabega täiendatud analüüs, mis näitab, et toidu iseloomulikud tunnused ei erine tavapärase võrdlustoote omadest, pidades silmas selliste tunnuste loodusliku varieeruvuse artikli 13 lõike 2 punktis a täpsustatud lubatud piire, või ettepanek toidu märgistamiseks kooskõlas artikli 13 lõike 2 punktiga a ja lõikega 3“.
- 5 Nimetatud määruse artikli 16 lõike 1 punkt a on sõnastatud järgmiselt:

„Artikli 15 lõikes 1 osutatud sööt ei tohi:

- a) avaldada kahjulikku mõju inimeste või loomade tervisele ega keskkonnale“.

Määrus (EÜ) nr 1367/2006

- 6 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 6. septembri 2006. aasta määruse (EÜ) nr 1367/2006 keskkonnainfo kättesaadavuse, keskkonnaasjade otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole pöördumise Århusi konventsiooni sätete kohaldamise kohta ühenduse institutsioonide ja organite suhtes (ELT 2006, L 264, lk 13) põhjendustes 11, 18, 19 ja 21 on märgitud:

„(11) Halduse üksikaktide suhtes peaks olema võimalik kohaldada vaidemenetlust, kui need aktid on õiguslikult siduvad ja neil on väline mõju. [...]

[...]

(18) Århusi konventsiooni artikli 9 lõige 3 võimaldab juurdepääsu kohtumenetlusele või teistele vaidemenetlustele, et vaidlustada üksikisiku ja avaliku võimu organi tegevus ja tegevusetus, mis on vastuolus keskkonnaõiguse sätetega. Kohtu poole pöördumist käsitlevad sätted peaks olema kooskõlas asutamislepinguga. Antud kontekstis on kohane, et käesolev määrus käsitleks üksnes avaliku võimu organite tegevust ja tegevusetust.

(19) Selleks et tagada piisavad ja tõhusad õiguskaitsevahendid, sealhulgas vahendid, mis on asutamislepingu vastavate sätete alusel kättesaadavad enne Euroopa Ühenduse Kohtu poole pöördumist, on asjakohane, et ühenduse institutsioonile või organile, kes vaidlustatava õigusakti vastu võttis või väidetava haldusliku tegevusetuse korral jättis vastu võtmata, antakse võimalus oma otsus uuesti läbi vaadata või tegevusetuse korral tegutseda.

[...]

(21) Kui eelmised vaidemenetlused ei ole andnud tulemusi, peaks asjaomasel valitsusvälisel organisatsioonil olema võimalik alata kohtumenetlus Euroopa Kohtus kooskõlas asutamislepingu vastavate sätetega.“

- 7 Määruse nr 1367/2006 artikli 2 lõike 1 punkti g kohaselt tuleb selle määruse tähenduses käsitada „haldusaktina“ keskkonnaõiguse kohast üksikmeedet, mille on võtnud ühenduse institutsioon või organ ning millel on õiguslikult siduv ja väline mõju.

- 8 Määruse artiklis 10 „Haldusaktide vaidemenetlus“ on sätestatud:

„1. Mis tahes valitsusvälisel organisatsioonil, mis vastab artikli 11 nõuetele, on õigus esitada vaie ühenduse institutsioonile või organile, kes on keskkonnaõiguse alusel võtnud vastu haldusakti või kes oleks pidanud sellise akti vastu võtma, kuid pole väidetava haldusliku tegevusetuse tõttu seda teinud.

Selline vaie tuleb esitada kirjalikult kuue nädala jooksul alates haldusakti vastuvõtmisest, sellest teatamisest või avaldamisest, olenevalt sellest, milline kuupäev on hilisem, või väidetava haldusliku tegevusetuse korral kuue nädala jooksul alates sellest kuupäevast, millal haldusakt osutus vajalikuks. Vaides esitatakse selle põhjendused.

2. Lõikes 1 osutatud ühenduse institutsioon või organ arutab iga sellist vaiet, välja arvatud juhul, kui vaie on selgelt alusetu. Ühenduse institutsioon või organ esitab oma põhjendused kirjalikus vastuses nii pea kui võimalik, kuid mitte hiljem kui 12 nädala jooksul pärast vaide saamist.

3. Kui ühenduse institutsioon või organ ei suuda hoolimata asjakohasest toimimisest tegutseda vastavalt lõikele 2, teavitab ta vaide esitanud valitsusvälist organisatsiooni nii pea kui võimalik ja hiljemalt nimetatud lõikes märgitud aja jooksul tegematajätmise põhjustest ja sellest, millal kavatsetakse vastavalt tegutseda.

Ühenduse institutsioon või organ tegutseb igal juhul 18 nädala jooksul alates vaide saamisest.“

- 9 Nimetatud määruse artiklis 12 „Euroopa Kohtu menetlus“ on ette nähtud:

„1. Vastavalt artiklile 10 vaide esitanud valitsusväline organisatsioon võib algatada menetluse Euroopa Kohtus kooskõlas asutamislepingu asjakohaste sätetega.

2. Kui [liidu] institutsioon või organ ei tegutse kooskõlas artikli 10 lõigetega 2 või 3, võib valitsusväline organisatsioon algatada menetluse Euroopa Kohtus kooskõlas asutamislepingu asjakohaste sätetega.“

Vaidluste taust

- 10 Esimene apellant, TestBioTech, on Saksa mittetulunduslik ühing, mille põhikirjajärgne tegevusala on edendada sõltumatuid uuringuid ja avalikku arutelu biotehnoloogia mõju kohta. Teine apellant, European Network of Scientists for Social and Environmental Responsibility, on Saksa mittetulunduslik organisatsioon, mille põhikirjajärgne tegevusala on edendada teadust ja uuringuid keskkonna, bioloogilise mitmekesisuse ning tervishoiu kaitseks uute tehnoloogiate ja neil põhinevate toodete ebasoodsa mõju eest. Kolmas apellant, Sambucus, on Saksa mittetulunduslik keskkonnaorganisatsioon, mille põhikirjajärgne tegevusala on seotud kultuuritegevusega.
- 11 Monsanto Europe esitas 14. augustil 2009 Madalmaade pädevale ametiasutusele vastavalt määrusele nr 1829/2003 taotluse sojauba MON 87701 × MON 89788 (edaspidi „muundatud sojauba“) sisaldavate, sellest koosnevate või sellest toodetud toidu, toidu koostisainete ja sööda turuleviimiseks. Samuti hõlmas taotlus muundatud sojaoa turuleviimist peale toidu ja sööda ka muudes muundatud sojauba sisaldavates või sellest koosnevates toodetes samal kasutusotstarbel nagu muu sojaoa puhul, välja arvatud viljeluseks.
- 12 Muundatud sojauba on hübriidtoode. See on loodud traditsiooniliste aretusmeetodite abil, mida kasutatakse kahe vanemtaime, sojaoa MON 87701 ja sojaoa MON 89799 (edaspidi „vanemtaimed“) geneetilise materjali kombineerimiseks. Vanemtaimed on ise geneetiliselt muundatud. Kuivõrd selles on kombineeritud mõlema vanemtaime muundatud geenid, nimetatakse seda „mitmekordseks transformatsiooniks“.
- 13 EFSA esitas 15. veebruaril 2012 määruse nr 1829/2003 alusel üldise arvamuse, milles ta järeldas, et muundatud sojauba vastab selle määruse tingimustele turuleviimiseks.
- 14 Käesoleva kohtuotsuse punktis 1 viidatud komisjoni 28. juuni 2012. aasta rakendusotsusega 2012/347/EL (ELT 2012, L 171, lk 13) on Euroopa Komisjon teatud tingimustel lubanud järgmist:
- muundatud sojauba sisaldavad, sellest koosnevad või sellest toodetud toit ja toidu koostisained;
 - muundatud sojauba sisaldav, sellest koosnev või sellest toodetud sööt;
 - muundatud sojauba „sisaldavad“ või sellest koosnevad muud tooted kui toit ja sööt, mille kasutusotstarve on sama nagu muu sojaoa puhul, välja arvatud viljelus.
- 15 Iga apellant palus 6. augusti 2012. aasta kirjas komisjonil määruse nr 1367/2006 artikli 10 alusel loa andmise otsuse uuesti läbi vaadata. Muu hulgas olid apellandid seisukohal, et hinnang, mille kohaselt muundatud sojauba on sisuliselt samaväärne selle võrdlusalusega, on väär, arvesse ei ole võetud sünergilist või kombineeruvat mõju, immunoloogilisi ohte ei ole piisavalt hinnatud ja nõudmata on jäetud tervisele avalduva mõju seire.

- 16 Vaidlusaluse otsusega teavitas komisjon esimest apellanti sellest, et ta ei nõustu ühegi õigusliku ega teadusliku väitega, millega põhjendati loa andmise otsuse peale esitatud vaiet. Seetõttu asus komisjon seisukohale, et loa andmise otsus on kooskõlas määrusega nr 1829/2003.
- 17 Samal päeval edastas komisjon teisele ja kolmandale apellandile otsused, mis olid sisuliselt identsed esimesele apellandile adresseeritud otsustega.

Üldkohtule esitatud hagi ja vaidlustatud kohtuotsus

- 18 Apellandid esitasid hagiavalduse, mis saabus Üldkohtu kantseleisse 18. märtsil 2013 ning milles nad palusid tühistada vaidlusaluse otsuse.
- 19 Komisjon, EFSA ning Monsanto Europe ja Monsanto Company (edaspidi „Monsanto“) väitsid, et see hagi on osaliselt ilmselgelt vastuvõetamatu ja osaliselt põhjendamatu. Ühendkuningriik väitis, et see hagi tuleb tervikuna rahuldamata jätta.
- 20 Oma hagi põhjendasid apellandid sisuliselt nelja väitega: esiteks ei ole muundatud sojauba ja tavapärane võrdlustoode väidetavalt sisuliselt samaväärsed, teiseks ei ole uuritud sünergilist või kombineeruvat mõju ja toksilisust, kolmandaks ei olnud immunoloogiline hindamine piisav ning neljandaks ei ole muundatud sojauba sisaldavate toodete tarbimist pärast turuleviimise loa andmist jälgitud.
- 21 Üldkohus tunnistas teatud etteheited või argumendid, mille esimene apellant oma tühistamishagis oli esitanud, vastuvõetamatuks eelkõige põhjusel, et need ei esinenud tema esitatud vaides või kuna need ei olnud ühtsed ega arusaadavad.
- 22 Alustuseks rõhutas Üldkohus vaidlustatud kohtuotsuse punktis 66, et määruse nr 1367/2006 artikli 10 lõike 1 tähenduses haldusakti peale esitatud vaides peab sõnaselgelt märkima akti, mida see puudutab, ja vaide põhjendused. Nende põhjenduste nõutud viisil täpsustamiseks peab vaide esitaja esitama kõik faktilised asjaolud või õiguslikud argumendid, mis tekitavad tõenäolisi kahtlusi liidu institutsiooni või asutuse antud hinnangu osas viidatud aktis. Niisiis peab kolmas isik, kes vaidlustab turuleviimise loa, esitama olulised tõendid, mis võivad tekitada olulisi kahtlusi kõnealuse loa andmise õiguspärasuse osas.
- 23 Mis puudutab EFSA avaldatud juhiste õiguslikku väärtust, siis tõdes Üldkohus vaidlustatud kohtuotsuse punktis 118, et „EFSA juhenddokumendid ei saa olla komisjoni uurimise või vaidemenetluse käigus siduvad, kuigi on kindlasti võimalik, et komisjon otsustab neid oma menetluses olevate asjade hindamisel rakendada“.
- 24 Seejärel leidis Üldkohus vaidlustatud kohtuotsuse punktides 229 ja 231, et arvestades EFSA tehtud hindamisi kõnealuse toote toksilisuse kohta, ei võimaldanud esimese apellandi argument, mille kohaselt ei saa komisjon tugineda koostiste sisulise samaväärsuse tuvastamisele, jätmaks läbi viimata „asjakohase toksikoloogilise hindamise“, järeldada komisjoni ilmselget hindamisviga vaidlustatud otsuses.
- 25 Viimaks, mis puudutab asjaolu, et väidetavalt ei ole muundatud soja toksilisust hinnatud Euroopa Parlamendi ja nõukogu 23. veebruari 2005. aasta määruse (EÜ) nr 396/2005 taimses ja loomses toidus ja söödas või nende pinnal esinevate pestitsiidide jääkide piirnormide ja nõukogu direktiivi 91/414/EMÜ muutmise kohta (ELT 2005, L 70, lk 1) alusel, siis tõdes Üldkohus vaidlustatud kohtuotsuse punktis 233, „et võtmaks arvesse glüfosaadi- või herbitsiiditolerantseid sojaubasid, tuleb määruse nr 396/2005 sätete kohaseid katseid ja kohandamisi muundatud sojaos jääkide piirnormide kehtestamiseks teha nimetatud määruse, mitte määruse nr 1829/2003 alusel“.

- 26 Üldkohus jättis vaidlusalust otsust puudutanud hagi rahuldamata osaliselt tulemusetuse, osaliselt vastuvõetamatuse ja ülejäänud osas põhjendamata tõttu. Kuivõrd talle esitatud hagi tuleb käsitada nii, et see puudutab ka kahte otsust, mis on tehtud vastavalt European Network of Scientists for Social and Environmental Responsibility ja Sambucusele, leidis Üldkohus, et kuna need otsused on vaidlusaluse otsusega identsed, tuleb esitatud väited jätta igal juhul rahuldamata samadel põhjendustel, mille alusel jäeti hagi vaidlusalust otsust puudutavas osas rahuldamata.

Apellatsioonimenetluse poolte nõuded

- 27 Apellandid paluvad Euroopa Kohtul:

- tühistada vaidlustatud kohtuotsuse resolutsiooni punktid 1 ja 2;
- teha kohtuotsus, millega tühistatakse komisjoni otsus vastavalt Üldkohtule esitatud nõuetele või teise võimalusena saata asi Üldkohtule täielikuks uueks läbivaatamiseks;
- mõista kohtukulud välja komisjonilt, ja
- võtta muid meetmeid, mida kohus peab vajalikuks.

- 28 Komisjon palub Euroopa Kohtul:

- jätta apellatsioonkaebus rahuldamata, ja
- mõista mõlema kohtuastme kohtukulud välja apellantidelt.

- 29 Monsanto palub Euroopa Kohtul:

- jätta apellatsioonkaebus rahuldamata, ja
- mõista kohtukulud välja apellantidelt.

Apellatsioonkaebus

- 30 Oma apellatsioonkaebuse põhjenduseks esitavad apellandid viis väidet, et Üldkohus rikkus õigusnormi, kui ta otsustas, et tühistamishagide teatud osad on vastuvõetamatud, tulemusetud või põhjendamatud, pannes sellega apellantidele ekslikult täidetamatu tõendamiskoormise; kui ta jättis tunnustamata, et vastavalt EFSA õiguslikele kohustustele on selle avaldatud juhised tekitanud õiguspärase ootuse, et neid järgitakse; kui ta otsustas, et määruses nr 1829/2003 ette nähtud kahejärgulist ohuhindamist ei tulnud järgida, ja kui ta tugines viimaks määrusele nr 396/2005, jätmaks rahuldama apellantide etteheite teatud osad, mis puudutavad asjaolu, et komisjon jättis ekslikult nõudmata vaidlusaluse sojaõie võimaliku toksilisuse täielikku hindamist ja selle mõju seiret pärast turuleviimise loa andmist.

Esimene väide

Poolte argumentid

- 31 Apellandid leiavad oma esimeses väites, et Üldkohus pidas ekslikult osa nende argumente, tõendeid või dokumente vastuvõetamatuks, kuna need ei sisaldunud vaietes või ei olnud nimetatud vaietega koos esitatud.

- 32 Apellandid väidavad, et määruse nr 1367/2006 artikli 10 alusel esitatud vaide eesmärk on võimaldada liidu pädeval asutusel, käesoleval juhul komisjonil koos EFSA-ga varem tehtud otsus uuesti läbi vaadata ja kindlaks teha, kas otsustusprotsess, mille tulemusel see otsus tehti, on keskkonnaõigusega kooskõlas.
- 33 Apellandid on seisukohal, et kuigi selle sätte alusel on valitsusvälised organisatsioonid, kes vaided esitavad, kohustatud täpsustama vaidemenetluse põhjendusi, ei peaks need organisatsioonid asendama kõnealust institutsiooni, et üksikasjalikult kirjeldada vaidemenetluse tulemust, mille institutsioon oleks pidanud läbi viima. Kui valitsusvälised organisatsioonid esitavad hagi vaideotsuse peale, peab neil olema õigus arendada edasi põhjendusi, millele nad on oma vades tuginenud, või lisada üksikasju ja täiendavaid tõendeid nende põhjenduste toetuseks, tõendamaks, mida pädev asutus oleks järeldanud või mida ta oleks pidanud arvesse võtma, kui ta oleks seda vaiet lahendanud. Tingimuse, vastavalt millele vaide esitaja peab viitama vaidlustamise põhjendustele, liiga kitsas tõlgendus oleks vastuolus määruse nr 1367/2006 eesmärgiga, mille kohaselt peab olema võimalus keskkonnaasjades kohtusse pöörduda.
- 34 Apellandid leiavad, et kuna Üldkohus tõlgendas ja kohaldas määruse nr 1367/2006 artikli 10 lõiget 1 vääralt, tuleb ümber lükata vaidlustatud kohtuotsuse punktides 65–70, 125, 126, 136, 137, 199, 262–264, 266 ja 267 esitatud Üldkohtu hinnangud vastuvõetamatusse kohta.
- 35 Lisaks esitavad apellandid viis täiendavat etteheidet. Selles osas väidavad nad, et Üldkohus rikkus õigusnormi, kui ta esiteks keeldus vaidlustatud kohtuotsuse punktides 140–142 ja 201 arvesse võtmast nende hagiavaldusele lisatud tabeleid, mis sisaldasid selgelt kirjeldatud õigusküsimuste põhjenduseks esitatud tõendite nimekirju. Teiseks tegi Üldkohus vea, leides selle kohtuotsuse punktides 143–147, et komisjonile etteheidetav rikkumine ei ilmne ühtselt ja arusaadavalt hagiavaldusest. Kolmandaks näitab Üldkohtu poolt õigusnormi rikkumist asjaolu, et ta leidis nimetatud kohtuotsuse punktis 234, et arvestades apellantide kolme kaebust, milles nad väitsid, et vaidlusala seotakse toksilisust ei ole piisavalt hinnatud, vaidlustasid nad komisjoni otsuste asemel EFSA rikkumised. Neljandaks rikkus Üldkohus õigusnormi sellega, et ta ei põhjendanud selgelt sama kohtuotsuse punktides 278–280 esitatud hinnangut kolmanda väite kolmanda osa kohta, eriti kui ta lükkas põhjendamatusse tõttu tagasi argumentid põhjendusel, et nende argumentide toetuseks esitatud tõendid ei puudutanud vaidlusala otsuse seda osa, mis oli selle väiteosa raames vaidlustatud, ning need ei olnud esimese kohtuastme hagiavalduses ja vades samal viisil nummerdatud ega grupeeritud. Viiendana ja viimaks rikkus Üldkohus õigusnormi, kui ta vaidlustatud kohtuotsuse punktides 292 ja 293 leidis, et esimese apellandi argumentid ei ole valdkonna keerukust arvestades piisavalt täpsed.
- 36 Komisjon ja Monsanto on seisukohal, et esimene väide tuleb tagasi lükata.

Euroopa Kohtu hinnang

- 37 Tuleb meeles pidada, et määruse nr 1367/2006 artikli 10 lõike 1 kohaselt on mis tahes valitsusvälisel organisatsioonil, mis vastab artikli 11 nõuetele, õigus esitada vaie ühenduse institutsioonile või organile, kes on keskkonnaõiguse alusel võtnud vastu haldusakti. Kui asjaomase haldusakti esemeks on – nagu käesolevas asjas – turuleviimise loa andmine toodetele, mis sisaldavad geneetiliselt muundatud sojauba, nagu on täpsustatud käesoleva kohtuotsuse punktis 14, puudutab vaide ese selle sätte kohaselt niisuguse loa andmise uuesti hindamist.
- 38 Haldusakti peale esitatud vaide eesmärk on seega tuvastada kõnealuse akti väidetav õigusvastasus või põhjendamatus. Vastavalt määruse nr 1367/2006 artiklile 12 koostoimes määruse artikliga 10 võib vaide esitaja pöörduda liidu kohtusse, esitades hagi pädevuse puudumise, olulise menetlusnormi rikkumise, aluslepingute või selle rakendusnormi rikkumise või võimu kuritarvitamise alusel otsusele, millega vaie jäeti põhjendamatusse tõttu rahuldamata.

- 39 Selline hagi ei saa põhineda uutel põhjendustel või tõenditel, mida vaides ei ole esitatud, sest vastasel korral kaotaks määruse nr 1367/2006 artikli 10 lõikes 1 sisalduv nõue oma kasuliku mõju ja muudaks selle vaidega algatatud menetluse eset.
- 40 Sellest tuleneb, et Üldkohus ei rikkunud õigusnormi, kui ta tuvastas vaidlustatud kohtuotsuse punktis 69 esiteks, et esimesel apellandil oli võimalik esimese kohtuastme hagi raames tugineda mis tahes põhjendusele tulenevalt asjaolust, et komisjonil puudus pädevus vaidlusosaluse otsuse vastuvõtmiseks või et komisjon rikkus olulisi menetlusnorme, aluslepinguid või nende rakendusnormi või kuritarvitas oma võimu selle akti vastuvõtmisel, ning teiseks, et komisjonil ei olnud kohustust analüüsida muid põhjendusi kui need, mille apellant esitas vaides loa andmise otsuse peale, tegemaks kindlaks, kas selline vaie tekitab olulisi kahtlusi kõnealuse loa andmise õiguspärasuses.
- 41 Mis puudutab vaidlustatud kohtuotsuse punktides 125, 126, 136, 137, 199, 262–264, 266 ja 267 sisalduvaid õigusnormi rikkumisi, kuna Üldkohus keeldus tegemast otsust põhjenduste või tõendite kohta, mida ei olnud esitatud vaidemenetluses, siis tuleb selle kohta esitatud väide käesoleva kohtuotsuse punktide 39 ja 40 alusel tagasi lükata.
- 42 Mis puudutab käesoleva kohtuotsuse punktis 35 toodud viit täiendavat etteheidet, millega apellandid väidavad, et Üldkohus rikkus õigusnorme, tunnistades osad argumendid vastuvõetamatuks, tulemusetuks või põhjendamatuks, tuleb märkida, et ELTL artiklist 256, Euroopa Liidu Kohtu põhikirja artikli 58 esimesest taandest ja Euroopa Kohtu kodukorra artikli 169 lõikest 2 tuleneb, et apellatsioonkaebuses tuleb selgelt märkida vaidlustatud kohtuotsuse kritiseeritavad osad ning õiguslikud argumendid, mis konkreetselt seda nõuet põhjendavad. Nendele nõuetele ei vasta niisugune väide – ja see tuleb tunnistada vastuvõetamatuks –, mille argumendid ei ole piisavalt selged ja täpsed, et võimaldada Euroopa Kohtul teostada õiguspärasuse kontrolli eelkõige seetõttu, et põhilised asjaolud, millele väide tugineb, ei nähtu piisavalt ühtselt ja arusaadavalt apellatsioonkaebuse tekstist endast, mis on selles osas sõnastatud ebaselgelt ja mitmeti mõistetavalt (vaata eelkõige 3. detsembri 2015. aasta kohtumäärus Verband der Kölnisch-Wasser Hersteller vs. Siseturu Ühtlustamise Amet, C-29/15 P, ei avaldata, EU:C:2015:799, punkt 27 ja seal viidatud kohtupraktika).
- 43 Esimese täiendava etteheite ese on vaidlustatud kohtuotsuse punktid 140–142 ja 201, mis on sõnastatud järgmiselt:
- „140. Kuivõrd esimene hageja viitab selles kontekstis hagiavalduse I lisas „Geneetilisel muundatud taimede glüfosaadipõhise herbitsiidiga pihustamise toetuse tabel“ loetletud kirjandusele, tuleb esiteks märkida, et käesolevas asjas piirdub esimene hageja üldise väitega, et muundatud sojaõli, tema võrdlusala ja võrdlusainete vahel on leitud erinevusi, ning et viidatud teaduskirjandus on kõige olulisem, kuna see annab mõista, et pihustamise mõju sobiv uuring võib tuua kaasa täiendavate ja oluliste erinevuste kindlakstegemise.
141. Selles osas tuleb märkida, et vastavalt Euroopa Liidu Kohtu põhikirja artiklile 21 ja Üldkohtu 2. mai 1991. aasta kodukorra artikli 44 lõike 1 punktile c tuleb igas hagiavalduses märkida hagi ese ja ülevaade fakti- ja õigusväidetest. See teave peab olema piisavalt selge ja täpne, et kostja saaks ette valmistada kaitse ja Üldkohus lahendada hagi vajaduse korral ilma täiendava teabeta. Hagi vastuvõetavuse eeldusena peavad põhilised faktilised ja õiguslikud asjaolud, millele hagi tugineb, vähemalt kokkuvõtlikult, kuid ühtselt ja arusaadavalt nähtuma hagiavaldusest endast. Kuigi teatavate punktide osas saab hagiavalduse teksti toetada ja täiendada viidetega hagiavaldusele lisatud dokumentide osadele, ei saa üldine viide teistele dokumentidele, isegi kui need on hagiavaldusele lisatud, asendada selliste sisuliste õiguslike argumentide puudumist, mis eespool mainitud sätete kohaselt peavad olema esitatud hagiavalduses endas. Lisasid võib võtta arvesse vaid niivõrd, kui need toetavad või täiendavad väiteid või argumente, mida hagejad on oma menetlusedokumentides sõnaselgelt väljendanud, ja kui on võimalik täpselt kindlaks teha, millised on nendes sisalduvad ning nimetatud väiteid või argumente toetavad või täiendavad elemendid. Pealegi ei ole Üldkohtu ülesanne lisadest otsida ja kindlaks teha neid väiteid ja

argumente, mida võib lugeda hagi aluseks olevaks, kuna lisadel on üksnes tõenduslik ja abistav ülesanne. See Euroopa Kohtu põhikirja artikli 21 ja Üldkohtu kodukorra artikli 44 lõike 1 punkti c tõlgendus on kohaldatav ka repliigile (vaata Euroopa Kohtu 14. märtsi 2013. aasta kohtuotsust *Fresh Del Monte Produce vs. komisjon*, T-587/08, EU:T:2013:129, punktid 268–271 ja seal viidatud kohtupraktika).

142. Selle kohtupraktika kohaselt tuleb märkida, et käesoleva etteheite sõnastus ei võimalda Üldkohtul lahendada hagi vajaduse korral ilma täiendava teabeta ning lisade kasutamine hagiavalduses piisavalt selgelt ja täpselt esitamata väite üksikasjalikuks esitamiseks oleks vastuolus lisade puhtalt tõendusliku ja abistava ülesandega. Seega tuleb vastuvõetamatuse tõttu tagasi lükata argumendid, mis viitavad hagiavalduse I lisale, mille kohaselt ei võetud arvesse teaduskirjandust, mis toetab asjaolu, et teatavate herbitsiidide pihustamine geneetiliselt muundatud taimedele mõjutab nende koostist.

[...]

201. Lisaks tuleb märkida, et kui käesoleva etteheite raames viitab esimene hageja hagi II lisas „Tabel B: teaduskirjanduse süntees, millest nähtuvad taime arvukad koostisosad ja keemiatooted, mis võivad koostoimes Cry-valkude/Bt-toksiinidega tekitada sünergilise või kombineeruva mõju“, piirdub ta üldise väitega, et komisjon on seda kirjandust eiranud. Vastavalt eespool punktis 141 viidatud kohtupraktikale ei võimalda käesoleva etteheite selline sõnastus Üldkohtul lahendada hagi vajaduse korral ilma täiendava teabeta ning lisade kasutamine hagiavalduses piisavalt selgelt ja täpselt esitamata väite üksikasjalikuks esitamiseks oleks vastuolus lisade puhtalt tõendusliku ja abistava ülesandega. Seega tuleb vastuvõetamatuse tõttu tagasi lükata argument, mille kohaselt eiras komisjon hagiavalduse II lisas esitatud kirjandust.“

- 44 Sellega seoses heidavad apellandid punktis 42 märgitud nõuete rikkumise osas Üldkohtule vaid ette, et viimane keeldus võtmast arvesse tõendeid, millele nad tuginesid oma esimese kohtuastme hagiavalduses selgelt esitatud etteheidete põhjendamiseks, ilma et nad oleksid kindlaks teinud õigusnormi rikkumised, mille Üldkohus on toime pannud, eelkõige Euroopa Liidu Kohtu põhikirja artikli 21 ja Üldkohtu kodukorra artikli 44 lõike 1 punkti c tõlgendamisel ja kohaldamisel, või oleksid tuginenud faktide moonutamisele Üldkohtu poolt.

- 45 Neil asjaoludel on esimene täiendav etteheide vastuvõetamatu.

- 46 Teise täiendava etteheite ese on vaidlustatud kohtuotsuse punktid 143–147, mis on sõnastatud järgmiselt:

„143. Teiseks, mis puudutab argumenti, et komisjon tugines „ühele“ ilmselgele rikkumisele EFSA võrdlusanalüüsi meetodis, et põhjendada oma põhjalikuma analüüsi tegemata jätmist erinevuste osas, millel võib kõnealuste valkude mitmekordse transformatsiooni tõttu olla soovimatu juhuslik mõju, siis tuleb märkida, et esimene hageja ei selgita, millisele komisjoni [...] [vaidlusaluses] otsuses sisalduvale täpsele „rikkumisele“ ta tugineb. Nimelt ei viita ta käesoleva väiteosa kontekstis põhjustele, miks ta leiab, et komisjoni argumendi puhul, mille kohaselt muundatud sojaoas ja selle tavapärase võrdlustootes sisalduva dadzeiini ja genisteiini tasemete erinevus jääb esitatud võrdlusainevahemikku, on tehtud ilmne hindamisviga.

144. Lisaks ei nähtu [...] [vaidlusaluse] otsuse vastu esitatud esimese hageja argumentidest selgelt, millised on olulised statistilised erinevused, mida komisjon oleks konkreetselt pidanud arvesse võtma või mis esimese hageja sõnul on asjakohased, põhjendamaks tema väidet võrdlusanalüüsi meetodi „ühe“ ilmselge rikkumise olemasolu kohta.

145. Tuleb meeles pidada, et [Üldkohtu] 2. mai 1991. aasta kodukorra artikli 44 lõike 1 punktis c on ette nähtud, et hagiavalduses tuleb märkida hagi ese ja ülevaade fakti- ja õigusväidetest. Väljakujunenud kohtupraktika kohaselt peavad need olema piisavalt selged ja täpsed, et kostja saaks ette valmistada kaitse ja Üldkohus lahendada hagi vajaduse korral ilma täiendava teabeta. Õiguskindluse ja korrakohase õigusemõistmise tagamiseks on hagi vastuvõetavuseks vaja, et peamised faktilised ja õiguslikud asjaolud, millele tuginetakse, tuleneksid kas või kokkuvõtlikult, ent siiski ühtselt ja arusaadavalt hagiavalduse tekstist endast (vaata selle kohta 11. jaanuari 2013. aasta kohtumäärus Charron Inox ja Almet vs. komisjon ja nõukogu, T-445/11 ja T-88/12, ei avaldata, EU:T:2013:4, punkt 57).
146. Lisaks, võttes arvesse, et käesolevas asjas esitatud argumendid puudutavad väga tehnilisi asjaolusid ja võttes arvesse kõnealuse valdkonna keerukust, ei vasta üldiste viidete kasutamine ning hagiavalduse teistele osadele või muudele dokumentidele ebatäpselt viitamine eespool punktis 145 viidatud kohtupraktika nõuetele. Kui muude väidete raames esitatud asjaolude üldise viite korral ei saa välistada, et peamised faktilised ja õiguslikud asjaolud, millele hageja tugineb, on hagiavalduses esitatud, on siiski oluline, et hageja esitaks need ühtselt ja arusaadavalt. Üldkohtu ülesanne ei ole otsida ühe väite toetuseks esitatud asjaolude hulgast neid, mida saaks kasutada ka mõne teise väite toetuseks, ja käesoleval juhul otsida, milliseid asjaolusid võiks kasutada (vaata selle kohta 27. septembri 2006. aasta kohtuotsus Roquette Frères vs. komisjon, T-322/01, EU:T:2006:267, punkt 209).
147. Seega, võttes arvesse, et hagiavaldusest ei nähtu ühtselt ja arusaadavalt, millist „rikkumist“ esimene hageja komisjonile ette heidab, tuleb tema argument selle osas vastuvõetamatuse tõttu tagasi lükata.“
- 47 Apellandid väidavad, et vaidlustatud kohtuotsuse punktides 143–147 esitatud hinnangud on ekslikud, kuna faktilised ja õiguslikud asjaolud on selgelt esitatud esimese kohtuastme hagiavalduses. Kui õigusnormi rikkumine, mida selles osas Üldkohtule ette heidetakse, seisneb aga selles, et ta ei lahendanud argumente, mis on esitatud tühistamishagi esimese väite teistes osades, siis tuleb tõdeda, et apellandid ei ole esitanud ühtegi täpsustust nende argumentide asjakohasuse kohta, arvestades selle kohtuotsuse punktides 143–147 Üldkohtu esitatud kaalutlusi.
- 48 Järelikult on teine täiendav etteheide vastuvõetamatu.
- 49 Kolmas täiendav etteheide puudutab vaidlustatud otsuse punkti 234, mille kohaselt „kuivõrd esimene hageja leiab, et EFSA oleks pidanud kontrollima muundatud sojaga seoses tekkivaid võimalikke vastastikuseid ja sünergilisi ohte vastavalt määrusest nr 1829/2003 tulenevale kohustusele, tuleb märkida, et hageja ei esita ühtegi argumenti [...] [vaidlusaluse] otsuse mis tahes õigusvastasuse kohta, vaid piirdub EFSA-poolse rikkumise nentimisega. Seega tuleb asuda seisukohale, et see argument on tulemusetu“.
- 50 Kuigi apellandid väidavad selle kohta, et Üldkohus ei ole võtnud arvesse nende argumente tühistamishagi teise väite kolmanda osa teiste etteheidete kohta ja et Üldkohus on selle kohta ekslikult leidnud, et apellandid vaidlustavad EFSA-poolset rikkumist ja mitte vaidlusaluse otsuse õigusvastasust, tuleb tõdeda, et apellandid ei ole esitanud ühtegi täpsustust nende argumentide asjakohasuse kohta, arvestades vaidlustatud kohtuotsuse punktis 234 Üldkohtu esitatud kaalutlusi.
- 51 Sellest järeldub, et kolmas täiendav etteheide on vastuvõetamatu.

52 Neljas täiendav etteheide puudutab vaidlustatud kohtuotsuse punkte 278–280, mis on sõnastatud järgmiselt:

„278. Tuleb märkida, et kolmanda väite kolmanda osa raames esitatud argumendid ei puuduta [...] [vaidlusalust] otsust, kuivõrd see vastab esimese hageja vaide „C1“ argumendile. Täiendavate allergeensusuuringute osas ei ole komisjon [...] [vaidlusaluses] otsuses kordagi viidanud kohaldatud tõendite tõendusjõu käsitlesele (*weight-of-evidence approach*) või hagejate osutatud teadusväljaannetele.

279. Tuleb aga märkida, et esimese hageja poolt käesoleva väiteosa raames esitatud argumendid puudutavad tegelikult [...] [vaidlusaluse] otsuse seda osa, mis käsitleb esimese hageja esitatud vaide argumenti „C4“ täiendava immunoloogilise mõju hindamata jätmise kohta.

280. Arvestades seda, et esimese hageja argumendid puudutavad komisjoni vastust täiendava immunoloogilise mõju hindamata jätmise, mitte täiendavate allergeensusuuringute argumentide kohta, tuleb kolmanda väite kolmas osa põhjendamata tõttu tagasi lükata, kuna esimene hageja ei ole esitanud ühtegi tõendit selle kohta, et komisjoni arutluskäigus on tehtud ilmselge viga.“

53 Apellandid on seisukohal, et Üldkohus ei põhjendanud vaidlustatud kohtuotsuse neid punkte piisavalt ja rikkus igal juhul õigusnormi, kui ta lükkas need argumendid põhjendamata tõttu tagasi põhjusel, et need olid vades ja esimese kohtuastme hagiavalduses erinevalt esitatud või nummerdatud.

54 Mis puudutab väidetavat ebapiisavat põhjendamist, siis tuleb märkida, et kuna apellandid ei ole kuidagi iseloomustanud põhjenduse selgusetust, siis on nende neljas täiendav etteheide selles osas vastuvõetamatu.

55 Mis puudutab Üldkohtule etteheidetud õigusnormi väidetavat rikkumist, siis tuleb rõhutada, et see etteheide põhineb vaidlustatud kohtuotsuse valesti mõistmisel. Nimelt ei lükanud Üldkohus punktides 278–280 tagasi argumente, kuna need olid vades ja esimese kohtuastme hagiavalduses erinevalt nummerdatud või grupeeritud. Üldkohus lükkas kolmanda väite kolmanda osa põhjendamata tõttu tagasi aga põhjusel, et esimene hageja ei olnud esitanud ühtegi tõendit selle kohta, et komisjon tegi kõnealuses arutluskäigus ilmselge vea. Seega ei ole neljas täiendav etteheide selle punkti osas põhjendatud.

56 Järelikult on neljas täiendav etteheide osaliselt vastuvõetamatu ja osaliselt põhjendamatu.

57 Viies täiendav etteheide puudutab vaidlustatud kohtuotsuse punkte 292 ja 293, mis on sõnastatud järgmiselt:

„292. Sellega seoses ei selgita esimene hageja, millised on „statistiliselt olulised erinevused muundatud sojaoa ja selle tavapärase võrdlustoote vahel“, mille tõttu oleks selle sojaoa inimeste ja loomade poolt tarbimise seirekava pidanud läbi viima, ega millised on käesoleva hagi kolme esimese väite raames esitatud argumendid, mille tõttu tema sõnul luba säilitati, ning et „ei ole toimunud mingit asjakohast hindamist vajaduse osas kehtestada pärast turuleviimist järelevalve tarbimise üle inimeste poolt“ või tingimusi, mille alusel oleks järelevalveplaani hageja hinnangul „sobiv“. Tuleb märkida, et selline ebatäpne nõue ei vasta kõnealuse valdkonna keerukust arvestades 2. mai 1991. aasta kodukorra artikli 44 lõike 1 punktis c ette nähtud tingimustele, mis nõuavad, et hagi aluseks olevad põhilised faktilised ja õiguslikud asjaolud peavad nähtuma ühtselt ja arusaadavalt hagiavalduse tekstist endast.

293. Seega tuleb neljas väide tervikuna tagasi lükata osas, milles see puudutab [...] [vaidlusalust] otsust.“

- 58 Apellandid ei nõustu Üldkohtu hinnangutega, tuginedes esimese kohtuastme hagiavalduse punktides 227–230 esitatud argumentidele, mis viitavad argumentidele, mille nad on juba sama hagiavalduse punktides 80 ja 97–119 esitanud ning millest nähtub, et kuna muundatud sojaõa ja selle tavapärase võrdlustoote vahel esinevad statistiliselt olulised erinevused, oleks pidanud läbi viima seirekava selle sojaõa tarbimise kohta inimeste ja loomade poolt.
- 59 Tuleb aga tõdeda, et hagiavalduse punktides 227–230 ei ole kordagi viidatud selle hagiavalduse punktidele 80 ja 97–119. Seega ei ilmne, et Üldkohus oleks moonutanud faktilisi asjaolusid või rikkunud õigusnormi, pidades esimese kohtuastme hagiavaldust selles osas ebatäpseks ning otsustades, et hagi on selles osas vastuvõetamatu.
- 60 Järelikult on viies täiendav etteheide põhjendamatu.
- 61 Kõigest eelnevast tuleneb, et esimene väide on osaliselt vastuvõetamatu ja osaliselt põhjendamatu, mistõttu tuleb see tagasi lükata.

Teine väide

Poolte argumendid

- 62 Oma teises väites heidavad apellandid Üldkohtule esiteks ette õigusnormi rikkumist võimatu tõendamiskohustuse panemisega määruse nr 1367/2006 artiklite 10 ja 12 alusel hagi esitanud valitsusväliste organisatsioonidele. Nii nõudis Üldkohus vaidlustatud kohtuotsuse punktides 67, 83 ja 88 haldusakti peale vaide esitajalt, et ta esitaks olulisi tõendeid, mis võivad tekitada olulisi kahtlusi asjasse puutuva akti õiguspärasuse osas, ning kohaldas seeläbi sellele valdkonnale tõendamiskoormise jaotuse reeglit, mida kasutatakse teistsuguses õiguslikus kontekstis. Nimelt, kuigi käesoleval juhul on tegemist määruse nr 1367/2006 artikli 12 kohase vaideotsuse suhtes algatatud menetlusega, kohaldas Üldkohus vaidlustatud kohtuotsuses tõendamiskoormise jaotuse reeglit, mida Euroopa Kohus on kasutanud kolmandate isikute algatatud kohtuasjades turuleviimise lubade vaidlustamiseks, mille kohaselt peavad kolmandad isikud esitama olulisi tõendeid, mis võivad tekitada olulisi kahtlusi kõnealuse loa andmise õiguspärasuse osas. Lõpuks on väide eesmärk tuvastada, et apellantide tõstatatud mured on põhjendatud.
- 63 Teiseks heidavad apellandid Üldkohtule ette, et ta kohaldas seda tõendamiskoormise jaotuse reeglit viisil, mis ei ole kooskõlas tema antud hinnanguga, mille kohaselt valitsusväline organisatsioon ei pea tõendama, et GMO-d ei ole ohutud. Nii leidis Üldkohus ekslikult vaidlustatud kohtuotsuse punktides 134, 135, 148–150, 157, 163–168, 170, 205–209, 217–224, 230, 231, 238–243, 246, 247, 256, 282, 287 ja 289, et apellantide esitatud tõenditest ei nähtu, et muundatud sojaõa ei olnud ohutu.
- 64 Komisjon ja Monsanto on seisukohal, et teine väide tuleb tagasi lükata.

Euroopa Kohtu hinnang

- 65 Teise väite esimene osa puudutab vaidlustatud kohtuotsuse punkte 67, 83 ja 88, mis on sõnastatud järgmiselt:
- „67. Selleks, et täpsustada vaidmenetluse põhjendusi nõutud viisil, peab haldusakti peale keskkonnaõiguse alusel vaide esitaja esitama kõik faktilised asjaolud või õiguslikud argumendid, mis tekitavad tõenäolisi kahtlusi liidu institutsiooni või asutuse antud hinnangu osas viidatud aktis. Nagu komisjon on oma vasturepliigis ja kohtuistungis käigus tunnistanud, peab turuleviimise

luba vaidlustav kolmas isik nimelt esitama olulisi tõendeid, mis annavad alust olulisteks kahtlusteks nimetatud loa andmise õiguspärasuse osas (vaata selle kohta ja analoogia alusel 21. mai 2015. aasta kohtuotsus *Schröder vs. OCVV*, C-546/12 P, EU:C:2015:332, punkt 57).

[...]

83. Nagu on tõdetud eespool punktis 67, peab haldusakti peale keskkonnaõiguse alusel vaide esitaja esitama kõik faktilised asjaolud või õiguslikud argumendid, mis tekitavad tõenäolisi kahtlusi liidu institutsiooni või asutuse antud hinnangu osas viidatud aktis. Nimelt peavad kolmandad isikud, kes vaidlustavad toodete turuleviimise loa, esitama olulised tõendid ja faktilised asjaolud, mis võivad tekitada olulisi kahtlusi kõnealuse loa andmise õiguspärasuse osas.

[...]

88. Seega ei saa esimesel hagejal – erinevalt sellest, mida väidab komisjon [vaidlusaluses] otsuses – olla kohustust „tõendada, et [loa]otsus rikub määrust (EÜ) nr 1829/2003“, kuid ta peab esitama hulga andmeid, mis tekitavad olulisi kahtlusi asjaomase akti õiguspärasuse osas.“

66 Sellega seoses tuleb märkida, et nagu nähtub määruse nr 1367/2006 põhjendusest 11, artikli 2 lõike 1 punktist g ja artikli 10 lõikest 1, on mis tahes valitsusvälisel organisatsioonil, mis vastab selle määruse artiklis 11 sätestatud nõuetele, õigus esitada vaie halduse üksikakti peale, kui see akt on õiguslikult siduv ja sel on väline mõju, kuid see vaie peab täpsustama vaidemenetluse põhjendusi.

67 Samuti ei vasta vaide esitaja väljendatud mured loa andmise otsuse õiguspärasuse kohta, mis ei tugine faktilistele või õiguslikele asjaoludele, käesoleva kohtuotsuse eelmises punktis märgitud nõudele, mille kohaselt peab vaie täpsustama vaidemenetluse põhjendusi.

68 Nagu sisuliselt väitis kohtujurist oma ettepaneku punktis 68, on vaidemenetluse süsteemile omane, et vaide esitaja esitab konkreetseid ja täpsed põhjendused, mis võivad seada kahtluse alla hinnangud, millel loa andmise otsus põhineb.

69 Seega leidis Üldkohus vaidlustatud kohtuotsuse punktides 67, 83 ja 88 sisuliselt õigesti, et selleks, et täpsustada vaide põhjendusi, peab haldusakti peale keskkonnaõiguse alusel vaide esitaja esitama olulisi faktilisi asjaolusid või õiguslikke argumente, mis tekitavad tõenäolisi ehk olulisi kahtlusi liidu institutsiooni või asutuse antud hinnangu osas viidatud aktis.

70 Seega on apellatsioonkaebuse selle väite esimene osa põhjendamatu.

71 Mis puudutavad vaidlustatud kohtuotsuse punktide 134, 135, 148–150, 157, 163–168, 170, 205–209, 217–224, 230, 231, 238–243, 246, 247, 256, 282, 287 ja 289 osas tehtud etteheiteid, tuleb igal juhul tõdeda, et ei ilmne, et Üldkohus oleks nimetatud punktides leidnud, et apellantide esitatud tõenditest ei nähtu, et muundatud sojauba ei ole ohutu.

72 Kuna need etteheited on eelnevast tulenevalt põhjendamatud, tuleb selle väite teine osa tagasi lükata.

73 Eespool esitatust järeldub, et teine väide tuleb selle põhjendamatus tõttu tagasi lükata.

Kolmas väide

Poolte argumentid

- 74 Kolmandas väites on apellandid seisukohal, et Üldkohus leidis vaidlustatud kohtuotsuse punktides 116–118, 268–270 ja 281 ekslikult, et EFSA avaldatud juhised ei tekitanud õiguspärast ootust, et neid järgitakse, kuna need ei olnud komisjonile siduvad, ei sisaldanud ühtegi täpset, tingimusteta ja ühtelangevat kinnitust ega pärinenud komisjonilt, kes pidi tegema lõpliku otsuse oma kaalutusõigust teostades.
- 75 Komisjon ei saa lihtsalt ilma tungiva põhjusega eirata EFSA avaldatud juhiseid, mille sõnaselge eesmärk on tagada, et järgitaks muu hulgas määrusega nr 1829/2003 kehtestatud õiguslikke kohustusi. Üldkohus võimaldas aga komisjonil nendele juhiste tugineda, kasutades neid „kilbina vaidlustamise vastu“, kuid leidis, et komisjon ei olnud kohustatud põhjendama asjaolu, et ta ei täida neid juhiseid.
- 76 Komisjon ja Monsanto on seisukohal, et kolmas väide tuleb tagasi lükata.

Euroopa Kohtu hinnang

- 77 Vaidlustatud kohtuotsuse punktid, mida apellandid kritiseerivad, on sõnastatud järgmiselt:
- „116. Tuleb aga märkida, et asjasse puutuvad juhised ei sisalda esimese hageja suhtes ühtegi täpset, tingimusteta ja ühtelangevat kinnitust, millele viimane võib tugineda määruse nr 1367/2006 artikli 10 alusel haldusakti peale esitatud vaide raames.
117. Kolmandaks tugineb esimene hageja kohtupraktikale, mille kohaselt võivad institutsioonide esitatud juhenddokumendid täita selle nõude ja seega luua õiguspärase ootuse (28. juuni 2005. aasta kohtuotsus Dansk Rørindustri jt vs. komisjon, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P–C-208/02 P ja C-213/02 P, EU:C:2005:408, punktid 209–211). Selles osas tuleb märkida, et käesolevas asjas ei võtnud juhiseid vastu komisjon, kes peab võtma vastu loaotsuse ja määruse nr 1367/2006 artikli 10 alusel vaideotsuse. Lisaks tuleb märkida, et see kohtupraktika puudutab olukordi, kus institutsioon piirab selliseid juhiseid vastu võttes oma kaalutusõigust ega saa neist normidest kõrvale kalduda ilma, et teda karistataks. Kõnealused juhised ei piira siiski kuidagi komisjoni kaalutlusruumi, vaid on mõeldud loataotlejatele, kellele need juhised ei pane ühtegi kohustust.
118. Neil põhjustel tuleb seega tõdeda, et EFSA juhenddokumendid ei saa olla komisjoni uurimise või vaidemenetluse käigus siduvad, kuigi on kindlasti võimalik, et komisjon otsustab neid oma menetluses olevate asjade hindamisel rakendada.
- [...]
268. Teiseks, mis puudutab käesoleval juhul teaduslikku arvamust allergeensuse kohta, siis tuleb märkida, et selle preambulis on sätestatud, et see viitab allergia ja allergeenide teatud aspektidele ning et see käsitleb meetodeid, hindamaks uute ekspresseeritud valkude ning geneetiliselt muundatud toidu ja sööda võimalikku allergeensust tervikuna.
269. Teaduslikus arvamuses allergeensuse kohta kinnitatakse, et arvesse tuleb võtta geneetiliselt muundatud toidu erilist riski väikelastele ning et seega tuleb arvesse võtta elanikkonna nende alamrühmade seedefüsioloogia erinevusi. Nimelt võib arvamuse kohaselt laste soolestiku esimest tundlikkust väikelapseas soodustada lokaalse immuunsüsteemi ebaküpsus, seedetrakti limaskestast mittetäielik kaitsefunktsioon ning pepsiini mõjul maos kestevalkude lagundamine mao pH täiskasvanutel täheldatust kõrgema taseme tõttu.

270. Seega juba selle sõnastuse kohaselt ei väida teaduslik arvamus allergeensuse kohta, et ta sisaldab juhiseid, mida EFSA peab iga toimiku uurimisel kohaldama. Lisaks, nagu on selgitatud eespool punktides 110–118, ei saa EFSA teaduslik arvamus olla komisjonile loataotluse või vaide läbivaatamisel siduv. Seega tuleb see argument põhjendamatusse tõttu tagasi lükata, kuivõrd esimene hageja väidab, et komisjon oli nende vaiete läbivaatamise käigus seotud teadusliku arvamusega allergeensuse kohta.

[...]

281. Igal juhul tuleb tagasi lükata esimese hageja argument, mille kohaselt oli tal õiguspärane ootus, et EFSA järgib eespool punktides 110–118 esitatud põhjustel oma juhiseid.“

- 78 Selles osas tuleb rõhutada, et vaidlustatud kohtuotsuse punktis 113 leidis Üldkohus esiteks, et määruse nr 1829/2003 artikli 5 lõikes 8 ja artikli 17 lõikes 8 on sätestatud, et EFSA avaldab üksikasjalikud juhtnöörid, mis on taotlejale abiks loataotluse ettevalmistamisel ja esitamisel, ning et teiseks on EFSA juhiste eesmärk struktureerida loa taotlejalt taotluse esitamisel nõutud andmed ja selle eesmärk ei ole anda kolmandatele isikutele nagu TestBioTech õigust sel juhul teatud andmete esitamiseks. Teiseks on vaidlustatud kohtuotsuse punktis 115 märgitud, et kohtupraktika kohaselt laieneb õiguspärase ootuse kaitse põhimõte igale eraõiguslikule isikule, kes on olukorras, kus liidu administratsioon on neile pädevatest ja usaldusväärsetest allikatest pärinevaid täpseid, tingimusteta ja ühtelangevaid kinnitusi andes tekitanud põhjendatud lootusi.
- 79 Vaidlustatud kohtuotsuse punkte 113 ja 115 ei ole apellandid vaidlustanud.
- 80 Üldkohus tegi aga järeldused vaid kohtuotsuse punktides 113 ja 115 esitatud tähelepanekute osas, mida ei ole vaidlustatud, märkides selle kohtuotsuse punktis 116, et kõnealused juhised ei sisalda esimese apellandi suhtes täpset, tingimusteta ja ühtelangevat kinnitust, mida viimane võib määruse nr 1367/2006 artikli 10 alusel haldusakti peale esitatud vaidega vaidlustada.
- 81 Neil asjaoludel ei saa vaidlustatud kohtuotsuse punktis 116 tuvastada ühtegi õigusnormi rikkumist.
- 82 Kuna nimetatud punktist 116 nähtub, et apellandid ei saa tugineda EFSA juhiste määruse nr 1367/2006 artikli 10 alusel haldusakti peale esitatud vaides, on tulemusetud etteheited Üldkohtu väidetavate õigusnormi rikkumiste kohta vaidlustatud kohtuotsuse punktides 117 ja 118, mille ta pani toime, kui ta leidis, et komisjon ei olnud neid juhiseid vastu võtnud ning et need ei olnud sellele siduvad.
- 83 Sellest tuleneb, et kolmas väide, mis puudutab õigusnormi rikkumist vaidlustatud kohtuotsuse punktides 116–118, on osaliselt põhjendamatu ja osaliselt tulemusetu.
- 84 Kuna vaidlustatud kohtuotsuse punktide 268–270 ja 281 vastu, milles viidatakse selle kohtuotsuse punktidele 110–118, ei ole esitatud ühtegi iseseisvat etteheidet, tuleb kolmas väide selles osas tagasi lükata.
- 85 Eeltoodust järeldub, et kolmas väide tuleb põhjendamatusse tõttu tervikuna tagasi lükata.

Neljas väide

Poolte argumendid

- 86 Neljandas väites leiavad apellandid, et Üldkohus rikkus õigusnormi, kui ta vaidlustatud kohtuotsuse punktides 176–192, 213, 214, 216, 217, 222–224, 229–231 ja 271–277 otsustas, et komisjonil ei olnud kohustust järgida määruses nr 1829/2003 ja EFSA avaldatud juhistes nõutud kahejärgulist ohutushindamist ning et esimene järk ehk geneetiliselt muundatud kultuuri ja tema võrdlusaluste võrdlus üksi võib olla piisav selles määruses sätestatud kohustuste täitmiseks.
- 87 Apellantide sõnul väitis komisjon Üldkohtus, et täiendavad uuringud ei olnud vajalikud vaidlusaluse sojaoa samaväärsuse ja kummagi vanemtaime osas läbiviidud hindamise tõttu. Üldkohus nõustus selle argumendiga vaidlustatud kohtuotsuse punktides 176–192, otsustades, et need juhised ei nõua toksilisuse, allergeenuse ja GMO muundamise mõju hindamist, kui puuduvad tõendid, mis näitaksid mitmekordsete transformatsioonide omavahelist koosmõju. Üldkohus kinnitas, et need juhised nägid ette juhtumipõhise lähenemisviisi, mille kohaselt ei ole toksilisuse piiratud hindamine põhimõtteliselt välistatud.
- 88 Apellantide hinnangul on selline põhjendus väär ja vastuolus määrusega nr 1829/2003 kehtestatud kohustustega. Esiteks ei ole mainitud määruse nr 1829/2003 põhjendust 6, mille kohaselt, kuna hindamismenetluse otsustav järk on sisulise samaväärsuse tuvastamine, ei ole sel puhul veel tegemist ohutushindamisega. Üldkohus ei esitanud põhjendusi, miks tema hinnang on kooskõlas selle põhjenduse ja selge viitega, vastavalt millele on määruse nr 1829/2003 eesmärk kehtestada iga GMO ohutuse põhjalik hindamine, mis läheb kaugemale sisulise samaväärsuse hindamisest. Teiseks nähtub EFSA avaldatud juhistest selgelt, et nõutav on iga GMO ohutuse hindamine, isegi kui see on piiratud. Kolmandaks nõustus Üldkohus vaidlustatud kohtuotsuse punktis 191 sisuliselt argumendiga, et nõutav on ainult võrdlev analüüs. Üldkohus leidis, et võrdlevat analüüsi puudutavate andmete hindamine välistas teise järgu ohutushindamise. Üldkohtu sellekohasel veal tuginevad ka vaidlustatud kohtuotsuse punktides 213, 214, 216, 217, 222–224, 230 ja 231 esitatud põhjendused, mille kohaselt kujutasid EFSA aktsepteeritud võrdluskatsed endast teise järgu uuringut ohutushindamise eesmärgil, ning selle kohtuotsuse punktide 271–275 ja 277 põhjendused, mis käsitlevad allergeensuse ebapiisavat hindamist.
- 89 Komisjon ja Monsanto on seisukohal, et neljas väide tuleb tagasi lükata.

Euroopa Kohtu hinnang

- 90 Tuleb märkida, et vaidlustatud kohtuotsuse punktidel 176–185 on sisuliselt kirjeldav olemus ja et apellandid ei viita oma neljandas väites ühegi õigusnormi rikkumisele nendes punktides. Selle kohtuotsuse punktides 186 ja 187 märkis Üldkohus, et vaidlusalune otsus oli vastupidi TestBioTech väidetele väljakujunenud kohtupraktika tõlgenduse kohaselt ECTL artikli 296 teist lõiku arvestades piisavalt põhjendatud. Apellandid ei viita aga selles osas õigusnormi rikkumisele.
- 91 Samuti tuleb apellantide neljanda väite raames esitatud etteheiteid arvestades selle väite esemeks pidada vaid kohtuotsuse punkte 188–192.
- 92 Need on sõnastatud järgmiselt:
- „188. Osas, milles esimene hageja leiab, et põhimõtete tasandil ei saa komisjon tugineda koostiste sisulise samaväärsuse tuvastamisele, jätmaks läbi viimata „asjakohase toksikoloogilise hindamise“, tuleb kõigepealt märkida, et igas eespool punktides 177–179 nimetatud juhenddokumendis on ette nähtud, et toksilisuse hindamise ulatus tuleb kindlaks teha juhtumipõhiselt ja toksilisuse piiratud hindamine on võimalik ega ole seega põhimõtteliselt välistatud.

189. Lisaks ei viita esimene hageja ühelegi lõigule eespool punktides 177–179 nimetatud juhenddokumentidest, mis tema arvates rikub määruse nr 1829/2003 mis tahes sätet.
190. Seejärel tuleb märkida, et esimene hageja ei selgita oma menetlusdokumentides, milles seisneb tema sõnul käesolevas asjas „asjakohane“ toksikoloogiline hindamine.
191. Lõpuks, nagu väidab komisjon kostja vastuses ja nagu nähtub eespool punktides 180–183 esitatud 25. jaanuari 2012. aasta teadusliku arvamuse sisust, eelnes käesolevas asjas mitmekordse transformatsiooni hindamisele geneetiliselt muundatud sojaoa kahe vanemtaime hindamine, mis hõlmas võrdlevat lähenemist, mida täiendati molekulaarse iseloomustuse ning toksikoloogilise, toitemahu ja allergiapotentsiaali analüüsiga. Seda kahe vanemtaimega seotud riskide hindamist täiendati mitmekordse transformatsiooni võrdleva analüüsi ja viimase molekulaarse iseloomustusega, et hinnata võimalikku sünergilist või kahjulikku mõju nende kahe geneetiliselt muundatud vanemtaime vahel. Komisjoni sõnul hindas EFSA vajadust viia läbi mitmekordse transformatsiooni täiendav toksikoloogiline analüüs kogu teabe põhjal, mida koguti geneetiliselt muundatud vanemtaimede ja mitmekordse transformatsiooni kohta. Komisjon leiab seega samuti õigesti, et EFSA ei piirdunud mitmekordse transformatsiooni riskide hindamisel võrdleva analüüsiga, vaid ta viis läbi toksilisuse võimaliku suurenemise hindamise, võttes arvesse mitmekordset transformatsiooni.
192. Sellest tuleneb, et argument, mille kohaselt ei saa komisjon põhimõtete tasandil tugineda koostiste sisulise samaväärsuse tuvastamisele, jätmaks läbi viimata „asjakohase toksikoloogilise hindamise“, ei võimalda teha kindlaks ilmselget kaalutlusviga [vaidlusaluses] otsuses. Seega tuleb teise väite esimene osa põhjendamatusse tõttu tagasi lükata.“
- 93 Vaidlustatud kohtuotsuse punktist 191 nähtub, et vastupidi sellele, mida väidavad apellandid, ei leidnud Üldkohus, et üksnes muundatud sojaoa ja tema võrdlusaluse võrdlusanalüüs on piisav, jätmaks läbi viimata toksikoloogilise hindamise ja järeldamiseks GMO ohutust. Nimelt võttis ta arvesse esiteks seda, et sellist võrdlevat analüüsi oli täiendatud muu hulgas toksikoloogilise analüüsiga muundatud sojaoa kahe geneetiliselt muundatud vanemtaime vahelise võimaliku sünergilise või kahjuliku mõju hindamise raames, ja teiseks, et mitmekordse transformatsiooniga seotud riskide hindamine ei piirdunud võrdleva analüüsiga, vaid puudutas toksilisuse võimalikku suurenemist.
- 94 Lisaks märkis Üldkohus vaidlustatud kohtuotsuse punktis 188, et igas sama kohtuotsuse punktides 177–179 nimetatud juhenddokumendis on ette nähtud, et toksilisuse hindamise ulatus tuleb kindlaks teha juhtumipõhiselt ja toksilisuse piiratud hindamine on võimalik ega ole seega põhimõtteliselt välistatud.
- 95 Eelkõige rõhutatakse vaidlustatud kohtuotsuse punktis 177, et geneetiliselt muundatud taimede, toidu ja sööda ohtlikkuse hindamise juhenddokumendis [küsimus EFSA-Q-2003-005, *The EFSA Journal* (2006) 99, 1-100] on toksilisuse hindamise osas ette nähtud, et toksikoloogiliste testide vajadust ohutushindamise raames tuleb hinnata juhtumipõhiselt ning see määratakse geneetiliselt muundatud toote ja selle tavapärase võrdlustoote vaheliste erinevuste hindamise tulemusel.
- 96 Igal juhul ei ole see lähenemine aga vastuolus määruse nr 1829/2003 põhjendusega 6, milles on märgitud, et kui geneetiliselt muundatud sööda ohutuse hindamise menetluse otsustav järk on sisulise samaväärsuse tuvastamine, ei kujuta see iseenesest veel ohutushindamist, kuna see põhjendus ei välista võimalust määrata toksilisuse hindamise ulatus kindlaks juhtumipõhiselt.
- 97 Selline lähenemine ei ole ka vastuolus määruse nr 1829/2003 artikli 5 lõike 3 punktiga f, millele apellandid viitavad oma väite põhjendamiseks ja milles on sätestatud, et GMO turuleviimise loa taotlusele on lisatud „kas asjakohaste kinnitavate andmete ja teabega täiendatud analüüs, mis näitab, et

toidu iseloomulikud tunnused ei erine tavapärase võrdlustoote omadest, pidades silmas selliste tunnuste loodusliku varieeruvuse artikli 13 lõike 2 punktis a täpsustatud lubatud piire, või ettepanek toidu märgistamiseks kooskõlas artikli 13 lõike 2 punktiga a ja lõikega 3“.

- 98 Eeltoodust tuleneb, et apellandid ei ole tõendanud, et vaidlustatud kohtuotsuse punktides 188–192 on rikutud õigusnormi.
- 99 Ühtegi iseseisvat etteheidet vaidlustatud kohtuotsuse punktide 213, 214, 216, 217, 222–224, 229–231 ja 271–277 kohta esitatud ei ole, mistõttu tuleb käesoleva kohtuotsuse eelmises punktis tehtud järeldust arvesse võttes pidada neljandat väidet selles osas põhjendamatuks.
- 100 Eespool esitatust lähtuvalt tuleb neljas väide tervikuna tagasi lükata.

Viies väide

Poolte argumendid

- 101 Viiendas väites leiavad apellandid, et Üldkohus rikkus vaidlustatud kohtuotsuse punktides 233 ja 289 õigusnormi, tuginedes määrusele nr 396/2005, et lükata tagasi nende etteheite teatud osad selle kohta, et komisjon jättis ekslikult nõudmata vaidlusaluse sojaõa võimaliku toksilisuse piisavalt täieliku uuringu ja selle mõju seire pärast turuleviimise loa andmist.
- 102 Apellantide sõnul ei vähenda määrus nr 396/2005 kohustusi, mis on kehtestatud eelkõige määruse nr 1829/2003 artiklitega 14 ja 16, ega ka turuleviimise loale järgneva seire kohustust. Kui konkreetse GMO pihustamisel on kahjulik mõju keskkonnale, inimeste või loomade tervisele mitmekordse transformatsiooni või geneetilise muundamise tõttu, tuleks neid tagajärgi uurida ja need kindlaks määrata, kohaldades määrust nr 1829/2003.
- 103 Komisjon ja Monsanto on seisukohal, et viies väide tuleb tagasi lükata.

Euroopa Kohtu hinnang

- 104 Vaidlustatud kohtuotsuse punktid 233 ja 289 on sõnastatud järgmiselt:

„233. Mis puudutab seejärel argumenti määruse nr 396/2005 kohaldamisest käesolevas asjas, siis tuleb tõdeda, nagu komisjon õigesti väidab, et võtmaks arvesse glüfosaadi- või herbitsiiditolerantseid sojaubasid, tuleb määruse nr 396/2005 sätete kohaseid katseid ja kohandamisi muundatud sojaõa jääkide piirnormide kehtestamiseks teha nimetatud määruse, mitte määruse nr 1829/2003 alusel.

[...]

289. Hageja esimese argumendi osas, millega soovitakse kahtluse alla seada komisjoni kaalutluste põhjendatust, tuleb igal juhul tõdeda, et eespool punktis 287 esitatud kaalutlusi arvestades ei tõenda esimene hageja ühtegi ilmset kaalutlusviga [vaidlusaluses] otsuses. Lisaks tuleb, nagu on selgitatud eespool punktis 233, võtmaks arvesse glüfosaadi- või herbitsiiditolerantseid sojaubasid, määruse nr 396/2005 sätete kohaseid katseid ja kohandamisi muundatud sojaõa jääkide piirnormide kehtestamiseks teha nimetatud määruse, mitte määruse nr 1829/2003 alusel.“

- 105 Sellega seoses tuleb märkida, nagu täheldas ka komisjon, et apellandid ei ole esitanud argumente, mis tõendaksid, et vaidlustatud kohtuotsuse punktides 233 ja 289 sisalduv järeldus on väär.

- 106 Seega, kuigi on tõsi, et määruse nr 1829/2003 apellantide viidatud artikkel 16 sätestab lõike 1 punktis a, et geneetiliselt muundatud sööt ei tohi negatiivselt mõjutada inimeste või loomade tervist või keskkonda, ei ole siiski ei selles ega nimetatud määruse üheski teises sättes isegi muudetult nõutud, et GMO-de loamenetluse raames kontrollitaks pestitsiidide võimaliku kasutamisega seotud mõju.
- 107 Lisaks võib samuti märkida, et määruses nr 396/2005 ei viidata ei määrusele nr 1829/2003 ega sellest määrusest tulenevale GMO-de loamenetlusele.
- 108 Neil asjaoludel tuleb tõdeda, et õigusnormi rikkumist, millele apellandid viitavad, ei ole tõendatud.
- 109 Seetõttu tuleb viies väide põhjendamatusse tõttu tagasi lükata.
- 110 Kuna apellatsioonkaebuse põhjendamiseks esitatud ühegi väitega ei nõustutud, tuleb apellatsioonkaebus tervikuna jätta rahuldamata.

Kohtukulud

- 111 Euroopa Kohtu kodukorra artikli 184 lõikes 2 on ette nähtud, et kui apellatsioonkaebus on põhjendamatu, siis otsustab Euroopa Kohus kohtukulude jaotuse. Vastavalt kodukorra artikli 138 lõikele 1, mida kodukorra artikli 184 lõike 1 alusel kohaldatakse apellatsioonkaebuste suhtes, on kohtuvaidluse kaotanud pool kohustatud hüvitama kohtukulud, kui vastaspool on seda nõudnud.
- 112 Kodukorra artikli 184 lõike 4 alusel võib Euroopa Kohus otsustada, et esimeses kohtuastmes menetlusse astuja kannab ise oma kohtukulud.
- 113 Kuna apellandid on kohtuvaidluse kaotanud, tuleb vastavalt komisjoni nõudele jätta apellantide kohtukulud nende endi kanda ja mõista neilt välja komisjoni kohtukulud.
- 114 Esimeses kohtuastmes menetlusse astuja Monsanto kannab oma kohtukulud ise.

Esitatud põhjendustest lähtudes Euroopa Kohus (kolmas koda) otsustab:

1. Jätta apellatsioonkaebus rahuldamata.

2. Jätta TestBioTech eV, European Network of Scientists for Social and Environmental Responsibility eV ja Sambucus eV kohtukulud nende endi kanda ja mõista neilt välja Euroopa Komisjoni kohtukulud.

3. Jätta Monsanto Europe ja Monsanto Company kohtukulud nende endi kanda.

Allkirjad